

מעדני שבת

פרשת בראשית תשפ"ג

גליון שט"ז

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

מצות תוספת שבת

נחלקו הפוסקים אם תוספת שבת חלה מאליה או רק ע"י שהאדם מקבלה על עצמה, החיי אדם (כלל ה') כתב אף על גב דנוהגין שאין מקבלין שבת אלא במזמור שיר או בברכו, מכל מקום לא תלוי בזה, דאפילו לא יתפלל כלל מכל מקום כיון שהוא כמה דקות קודם בין השמשות ממילא חל עליו שבת ואסור במלאכה מדין תוספת שבת. ורק קודם לכן תלוי אם קבל עליו במזמור שיר ליום השבת או בתפלה או כשהדליק נרות. וההמון עם טועין מאד ועושים מלאכה עד בין השמשות וחושבין שכיון שלא אמרו מזמור שיר ליום השבת עדיין אינו שבת, והם מחללים שבת ועוונם גדול.

השו"ע (רס"ג סט"ו) פוסק דמי שקיבל עליו שבת אינו יכול להתפלל עוד תפילת מנחה. לפ"ז לכאור' קשה על מנהגינו שאנו מתפללין מנחה כמה דקות קודם שקיעה ולפעמים רק מסיימים התפילה עם שקיעה ואיך אנו מקיימים מצות תוספת שבת.

המנחת יצחק (ט"ו כ') מביא בשם הגאון הארץ צבי (סי' ס') שכתב עצה לקבל שבת על תנאי, אם הלכה כהגאונים דבין השמשות הוא מהתחלת השקיעה מקבל עליו תיכף קודם השקיעה תוספות שבת, ואם הלכה כר"ת דביה"ש אינו מתחיל עד ג' מילין ורביע אחרי השקיעה הוא מקבל תוספת קודם ביה"ש של ר"ת, ובזה יכול להתפלל מנחה דלענין מנחה דהוי דרבנן הלכה כדברי המיקל. ויכול להתנות כן פעם אחד על כל ימי חייו.

המנחת יצחק עצמו כתב ליישב על פי הפרמ"ג שכתב דהיכא דאינו מקבל שבת בפירוש אף שחל עליו שבת מותר להתפלל מנחה, א"כ כל זמן לא אמר ברכו שפיר יוכל להתפלל מנחה אף שכבר קיבל שבת בלב.

לענין מה נחשב כשבת

נחלקו הראשונים האם תוספת שבת הוא רק לענין איסור מלאכה או שהוא נעשה שבת ממש לכל דיניה וכן ביו"ט הרי הוא יו"ט לכל הדינים. תוס' במסכת כתובות (מ"ז. ד"ה דמסר) ס"ל שהוא רק לענין איסור מלאכה אבל אין בו כל דיני יו"ט ולכן אין בו חיוב שמחה ואין בו דין אין מערבין שמחה בשמחה. מאידך תוס' במסכת פסחים (צ"ט: ד"ה עד) כתבו שדוקא מצה אין לאכול עד שתחשך משום דאיתקש לקרבן פסח אבל סעודת יו"ט ושבת אפשר לאכול מבעו"י אחרי שקיבל עליו שבת, משמע שהוא נחשב כשבת לכל דיניה.

המגן אברהם (רס"ז סק"א) כתב בשם השל"ה בשם ספר החסידים שהמתחיל לאכול סעודת שבת מבעו"י צריך לאכול כזית כלילה כדי לקיים ג' סעודות בשבת וכ"כ הב"ח (סי' תע"ב) בשם מהר"ל מפראג אבל בתוס' ורא"ש משמע דיכול לגמור הסעודה מבעו"י כי אחרי שקיבל עליו שבת הרי הוא נחשב כלילה ומ"מ טוב להחמיר.

האליה רבה ותוספת שבת שם כתבו שמכיון שחיוב שלש סעודות למדנו מהפסוק אכלוהו היום, כי שבת היום לה', היום לא תמצאוהו בשדה, ג' פעמים היום לג' סעודות שבת, כמבואר בגמ' (שבת קי"ח.) לפיכך צריך לאכול הסעודה בעיצומו של יום ולא בזמן תוספת שבת.

איתא במדרש 'ויהי ערב ויהי בקר יום הששי', אמר רבי יודן זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על קדש ובה נגמרה מלאכת העולם, על כן כתיב הששי.

איתא בגמ' (ראש השנה ט'). שהמקור לתוספת שבת יו"ט ויום הכיפורים הוא מדכתיב 'ועניתם את נפשתיכם בתשעה' יכול בתשעה תלמוד לומר בערב, אי בערב יכול משתחשך תלמוד לומר בתשעה, הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום מלמד שמוסיפין מחול על קדש, אין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין תלמוד לומר מערב עד ערב, אין לי אלא יום הכפורים שבתות מנין תלמוד לומר תשבתו, ימים טובים מנין תלמוד לומר שבתכם.

ומבואר בראשונים שהוא דין תורה והיא מצות עשה, והעובר ועושה מלאכה עובר על עשה אבל אין בזה לאו וכתב, אכן הרמב"ם לא הזכיר מצות תוספת זה, וכתב המגיד משנה (שביתת עשור א' ו') דטעמא משום דלית ליה תוספת דבר תורה אלא לעינוי יום הכפורים לבד דסבירא ליה דהלכה כמאן דדריש לקראי לדרשא אחרייתא.

הבית יוסף (או"ח רס"א) מוסיף שאפי' מדרבנן נמי לית ליה מצות תוספת דאם לא כן לא היה לו להשמיטו. הביאור הלכה כתב שבמגיד משנה וכן בגר"א מבואר דמדרבנן יש מצוה לדעת הרמב"ם, ומה שהקשה הב"י דא"כ לא היה לו להרמב"ם להשמיט דין זה דהוספה לא קשה כי כבר כללו במה שהביא דין התקיעות שהיו תוקעין.

הפרי מגדים (מ"ז תר"ח) ועוד הרבה פוסקים כותבים שגם נשים חייבות בתוספת שבת, ואין בזה פטור של מצות עשה שהזמן גרמא, כי בכל מצות עשה של שבת נשים חייבין.

זמן תוספת

הרא"ש (יומא ח' ח') כתב תוספת זה צריך שיהא קודם בין השמשות דאילו בין השמשות ספק יום ספק לילה הוא, והרי אם עשה מלאכה בשני בין השמשות בשוגג חייב חטאת ואינה נקראת תוספת דבלאו ריבוי דקרא צריך לפרוש מספק וגם ספק כרת יש בו אלא קודם בין השמשות צריך להוסיף מן החול על הקדש. ותוספת זה לא נתברר שיעורו, ומביא ראיה שתוספת זו לאו כל דהו אלא צריך לפרוש קודם בין השמשות מעט.

הביאור הלכה כתב שכתבו הפוסקים דלא איתברר שיעורו מן הגמרא ונראה דעכ"פ הוא פחות מכדי ג' רבעי מיל. ובמשנה ברורה (ס"ק כ"ב) הוא כתב בשם החיי אדם ששיעור התוספת עם בין השמשות ביחד עולה כמעט חצי שעה. ומי שמחמיר על עצמו ופורש עצמו ממלאכה חצי שעה או עכ"פ שליש שעה קודם שקיעה אשרי לו דהוא יוצא בזה ידי שיטת כל הראשונים. דהיינו שאם הוא פורש עשרים דקות קודם שקיעה הרי יצא בזה שיטת יראים דס"ל שבבין השמשות היא כבר ג' רבעי מיל קודם שקיעה, וגם אם נחוש שהוא י"ח דקות יש עדיין שתי דקות נוסף למצות תוספת שבת.

הרמ"א (רס"א ב') כתב אם רוצה להקדים ולקבל עליו השבת מפלג המנחה ואילך הרשות בידו אבל לא קודם לפלג.

איתא במדרש (ב"ר כב יג) פגע אדם הראשון בקין ואמר לו מה נעשה בדיןך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, אמר כך היא כחה של תשובה כו' פתח ואמר (תהלים צב) 'מזמור שיר ליום השבת'. וצריך להבין הקשר בין שבת ותשובה.

הבית הלוי מפרש שתשובה ומצות שבת הכל בחינה אחת הם, דענין שבת הוא לידע דמחדש העולם בכל רגע בריה חדשה ואין רגע הקודמת סיבה לרגע שלאחריה, וזהו הבחינה דמקבל התשובה שהוא מתחיל מחדש ולא כמעשיו הקודמים והראשונות לא תזכרנה. ובמדרש בכמה מקומות אמרו על בעל תשובה שהוא כברייה חדשה, ומשו"ה אמר מזמור שיר ליום השבת.

איתא במדרש אר"י בר סימון 'יהי ערב' אין כתיב כאן, אלא 'ויהי ערב', מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן, א"ר אבהו מלמד שהיה בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו, אמר דין הניין לי, יתהון לא הניין לי. והרבה מפרשים שזה מה דאמרינן בגמ' חגיגה (י"ג:) שתתקע"ד דורות שהעביר מן העולם קודם מתן תורה ולא בראן ונתנן בגיהנם.

מכאן למד הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל מאמר נורא דרבים המתאוננים לומר מתוך ייאושם הנה כבר ניסיתי ולקחתי את עצמי 'כאלף פעמים' ולא הועלת מאומה תמיד שבת ליפול מה עוד יש בידי לעשות, לזה גילו לנו חז"ל מעשי השי"ת שאף הוא 'כביכול' בנה עולמות שנחרבו לאחר מכן, ואעפ"כ שב לבנות עוד עולם ועוד עולם עד שלבסוף ברא את עולמו שאנו חיים בו כהיום, אף אדם הקרוץ מחומר מה לו שיתייאש הרי אכתי לא ניסה להתחזק תתקע"ד פעמים, ילמד מבוראו כביכול שלא הפסיק מלבנות עולמו מחדש תתקע"ד פעמים.

כתיב (ב, יח) 'ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו'. רש"י מביא שחז"ל מפרשים זכה עזר, לא זכה כנגדו להלחם.

הנצי"ב בספרו הרחב דבר תמה איך משמע בלשון הפסוק 'עזר כנגדו' שיהא או עזר או כנגדו, אלא הכוונה שהניגוד יהא לעזר, שהרי מי שהוא כעסני ורגזני אם אשתו תהא עוד מסייעתו לכך, אף על גב שבשעת הרוגז הוא נהנה מזה והיא לו לעזר, אבל אח"כ שסר הרוגז יש לו צער הרבה מזה שהוסיפה אשתו אש ועצים, והרי היא כנגדו, משא"כ אם תהא מנגדתו מתחלה ותשכך חמתו ותפייס אותו האדם שהוא מרגיז עליו, אף על גב שנראית באותה שעה שהיא מנגדתו, מ"מ היא העזר האמיתי שאין למעלה הימנו, וכן מי שטבעו ששמח ביותר וכדומה בכל המדות, וא"כ הפי' עזר כנגדו במה שתהיה מנגדתו תהי לעזר, וחז"ל הוסיפו שאם זכה נשאר העיקרו עזר, היינו במה שהיא מנגדתו מתחלה, ואם לא זכה נשאר העיקרי כנגדו במה שהיא עזר מתחלה והיא מסייעתו לכל רוע שעוברת עליו, ואין לך כנגדו גדול מזה.

בספר דברי יחזקאל כתב שהטעם ששבת זו נקראת שבת בראשית מה שלא מצינו בשאר הפרשיות הוא כי בהיות שבימים נוראים התעורר בלב כל אחד מישראל הרהורי תשובה וכל אחד קיבל על עצמו איזה הנהגה טובה לכן נקרא שבת זו שבת בראשית להזכיר לאדם ששבת זו היא בחינת ראשית והתחלה חדשה ומעתה צריך להתחיל חדש עם הקבלה שקיבל על עצמו.